

Mitos ve Tarih: Kitab-ı Mukaddes Üzerine Bir İnceleme

Barış BAŞARAN¹

Özet

Yahudi-Hristiyan mitolojik kanonu Kitab-ı Mukaddes, çağdaş muadilleri karşısında özgün yapısı itibarıyla çeşitli açılardan tartışılmıştır. Bu makalede Kitab-ı Mukaddes mitoslarının çevre uygarlıkların mitosları ile tarihsel bir biçim alarak farklılaşması açıklanacaktır. Mitosların yazınsal olduğu kadar işlevsel özelliklerinin de dikkate alınacağı bu karşılaştırma ile evrensel tarih tasarımın batı düşüncesindeki dini öncülleri serimlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Mitos, tarih, Kitab-ı Mukaddes.

Is Transculturalism Possible?

Abstract

The Holy Bible, the mythological canon of Judeo-Christianity is contrasted at length by various scholars with contemporaneous equivalents with regard to its peculiar structure. In this article, we will explore how The Bible differs from myths of surrounding civilizations by means of taking a historical form. Religious premises of the idea of Universal History in western thought will thus be presented via this comparison which makes use of both the literal and functional aspects of myths.

Key Words: Mythos, history, The Holy Bible.

Giriş

Yahudilik ve kaynaklandığı mitolojik kanon, Kitab-ı Mukaddes'in çağdaş din ve mitolojiler karşısında özgüllüğünü sınıflandırma çalışmalarının tarihi eskidir.² Daha geniş bir bağlam içerisinde Yahudi-Hristiyan geleneğinin, kendisini önceleyen dini ve felsefi yaklaşımlardan farklı olarak ilerleyen düz çizgisel zaman fikrini ön plana çıkarışı vurgulanır. Buna göre zaman belirli bir hedefe doğru, düz bir çizgi üzerinde ilerlemekte ve bu çizgi üzerinde kronolojik olarak sıralanmış her bir olay bu gelişim içerisinde eşsiz bir nitelik arz etmektedir. Hristiyanlıkta Yahudilikten miras alınan bu zaman anlayışı, kozmik bir modelden hareket ederek olayların genel teker-rürünü içeren dairesel zaman anlayışının karşısında insanları doğaüstü bir amaca yönlendirmek noktasında erekseldir. Tarihsel zaman fikri kozmik zaman anlayışının yerini alırken insan da tarihe dâhil olmaya başlar. Tarihsel anlatının kapsamı ise insanın kökeninden başlayarak, farklı toplumlardan tarih boyunca var olmuş uygarlık ve devletlere kadar genişleyecektir. Böyle-

¹ Yrd. Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Öğretim Üyesi, baris.basaran@yahoo.com

² En yaygın ve popüler ayırım Tektanricilik - Çoktanricilik (Monoteizm - Politeizm) dikotomisi üzerinden ifade ediliyor olsa da buna yapılan itiraz ve katkılar, Kitab-ı Mukaddes'in vaaz ettiği dini yaklaşım için, Henoteizm, Monolatri, Dışlayıcı Monoteizm, Radikal Monoteizm, Etik Monoteizm gibi farklı alternatifler önerilmesine yol açmıştır. Ayrıntılı bir tartışma için bknz, Mitchell Peter Stephen - Van Nueffelen, Pagan Monotheism in the Roman Empire Cambridge, 2010.

likle kadim Grekoromen ekümenik tarihin tikelliklerinden sıyrılarak yetkin formunu ortaçağ düşüncesinde bulacağımız “Evrensel Tarih” tasarımının düşünsel temelleri atılır.³ Öyleyse zaman etmenine ilave olarak, Yahudi düşüncesinde mitosun tarihsel bir biçim halini alışının ikinci önemli unsuru, öykülerin Antroposentrik (insan merkezli) yapısının belirginleşmesidir. Öyle ki Kitab-ı Mukaddes düz çizgisel zaman düzenlemesi ile çevre uygarlıkların mitolojilerinden ayrışırken, öykülerin ağırlık merkezi, tanrıların etkinliklerinden insanlara geçmekte, Atalar, Peygamberler gibi tarihsel kişilikler aracılığıyla mitoslar tarihselleşmektedir. Başka şekilde söylenirse, artık tanrıların öyküleri (Historia Divina) sona ermiş, tek bir tanrı ile seçilmiş halkı üzerine öyküler ihtiva eden “Kutsal Tarih” (Historia Sacra) başlamıştır.⁴ Mitos’un pejoratif “gerçeklik taşımayan, yanıltıcı bilgi” anlamlarından farklı olarak, “Tanrılar, doğaüstü varlıklar ve geçmişte yaşamış kahramanlar üzerine kutsiyet atfedilen öyküler” olarak ele alınacağı bu çalışmada, Yahudi mitolojisinde tarih fikrinin gelişimi, ilerleyen zaman planında tanrıların değil insanoğlunun öykülerinin derlenişi üzerinden açıklanacaktır.

Başlangıç ve Sonlar

Kozmogoni (Evrendoğum) ve Eskatoloji (Kıyamet) mitoslarına insanlık tarihi boyunca çok sayıda farklı topluluk ve uygarlıkta rastlanılır. Evrenin ve insanoğlunun yaradılışı ile evrensel bir felaket sonucu yıkımını açıklayan bu iki tür mitos, erken uygarlıkların yazılı kaynaklarından ve devletsiz topluluklar üzerine yapılan etnografik çalışmalarla kayda geçirilen temel mitos türleri arasındadır.⁵

Bu noktada önemli bir ayırım, Mircea Eliade’nin kavramsallaştırmasıyla, Yahudi geleneğinin kaynaklık ettiği “tarihsel” dinler ile onu önceleyen “kozmetik” dini gelenekler arasında karşımıza çıkar. Eliade “İlkel insan için dünyanın sonu yakın ya da uzak bir tarihte gerçekleşecek olsa da kıyamet aslında çoktan kopmuştur” diye yazar. İlk bakışta paradoksal görünen bu durumu Yahudi-Hristiyan geleneğini önceleyen mitolojik geleneklerin zaman tasavvuru açıklar. Arkaik toplumlardan kimi örneklerde kıyamete dair mitoslar ile evrenin doğumunu açıklayan mitoslar arasında ayırım yapabilmek neredeyse olanaksızdır. Eliade buna bir örnek olarak Bengal Körfezi’ndeki Andaman Adaları’nda yaşayan yerlilerin mitosları üzerine olan tartışmayı hatırlatır. Andaman dillerinde gelecek zamana dair kipin yokluğu, söz konusu olayları ilerleyen bir zaman perspektifinden dönemselleştirebilmeyi olanaksızlaştırmaktadır. Gerçekte Andaman yerlilerin de dünyanın sonu ve yeniden yaratılışını konu edinen mitosları mevcuttur. Ancak mitosta hikâye edilen olaylar geçmişte yaşanmış olayların bir anımsanması olarak mı anlaşılmalıdır? Yoksa doğru olan bu mitosları gelecekte gerçekleşecek olaylara dair kehanetler olarak mı sınıflandırmak olacaktır? Yerlilerin dilinde bir gelecek zaman kipi yoktur. Öyleyse, yerli düşüncesinde, şimdiki zaman karşısında, geçmiş ve gelecek; yaşanmış ve yaşanacak olana dair düşünüm ayrışmamış bir şekilde ifade bulmaktadır.⁶

Bu noktada Yahudi-Hristiyan geleneği ile kendisini önceleyen çevre uygarlıkların dini gelenekleri arasındaki zaman kavramsallaştırmaları üzerine olan ayrışma dikkate alınmalıdır. İster devletsiz (yiycek toplayıcı) toplumların isterse Erken Uygarlıkların “resmi” kültlerinde ifade bulan mitoslarda olsun zaman fikri “tarihsel” olmaktan çok “kozmetik” bir görünüm arz etmektedir. Üretici etkinliğin doğanın ritmiyle uyumlu bir biçimde koşullanmış olması ile koşul düşünülebi- lecek bu modelde zamanın akışı doğal döngüler üzerinden modellenerek tasavvur edilir. Evrenin periyodik olarak yıkım ve yeniden yaradılışı üzerine bizlere zengin bir yazınsal kaynak sunan

³ Robin George Collingwood, Tarih Tasarımı, Ara Yayınları, İstanbul, 1990, s. 22.

⁴ Jan, Assman “Monotheism and Polytheism”, içinde Ancient Religions, John Sarah Illes, Belknap Press, 2007.

⁵ Samuel Henry Hooke, Ortadoğu Mitosları, İmge Yayınları, İstanbul, 2002.

⁶ Mircea Eliade, Mitlerin Özellikleri Om Yayınları, İstanbul, 2001.

Hint geleneği, bu tür bir dairesel zaman tasavvurunun klasik bir biçimi olarak düşünülebilir. Ancak, zaman üzerine iki ayrı yönelişin ilkinin oluşturduğu gelenek, bu denli berrak bir biçimde formüle edilmemiş olsa da geleneksel tüm kültürlerce paylaşılır. Bu zaman anlayışında, sonsuz bir planda, periyodik olarak sürekli yeniden doğan bir “dairesele” zaman anlayışı baskındır. İkinci ve modern olduğunu söyleyebileceğimiz zaman anlayışında ise iki zaman dışı kendilik (yaratılış ve kıyamet) arasında düz çizgisel bir plan içerisinde örgütlenmiş sonlu zaman fikri öne çıkar.⁷

Arkaik halkların dini festival ve ritüelleri bu duruma açıklık kazandırır. Kozmogoni mitosları dini takvimin en önemli dönemi olan Yeni Yıl festivallerinde icra edilen ritüellerin merkezinde yer alırlar. Sosyo-ekonomik gelişmişlik, coğrafya ve tarih farklarına rağmen Yahudi geleneğini önceleyen arkaik kültürler dünyanın her yıl yenilenmesi gerektiği düşüncesinden hareket ederler. Bir yılın sonu, mevsimsel bir dairenin kapanışına işaret ettiği ölçüde, dairenin yeniden harekete geçirilmesi ihtiyacı da duyumsanacaktır. Yeni yıl törenlerine dair dini ritüellerin temel amacı da bu iki daire arasında dünyanın yenilenmesidir. Avustralya yerlilerinin törenlerinde, başlangıç zamanında doğaüstü varlıklar tarafından yaratılmış olan hayvan ve bitkiler ritüeller aracılığıyla yeniden yaratılır. Avustralya yerlileri için evren doğum, alışkın oldukları coğrafyanın yeniden yaratılmasıyla sınırlıdır ancak Kuzey Amerika yerlileri, Karok, Hupa ve Yuraklar’ın dilinde bu ritüellere verilen isim “dünyanın onarılmasıdır”. Nitekim bu dillerde çoğunlukla “dünya” ya da “yeryüzü” ile “yıl” aynı sözcükle karşlanır. Zaman ve mekân özdeş düşünülür ve “Dünya geçti”, dendiğinde, bir yılın sona erdiği anlaşılacaktır. Öyleyse mevsimsel bir dairenin kapanışına tekabül eden yılsonu dünya için de yeniden yaratılışın zamanıdır.⁸

Yiyecek toplayıcı topluluklardan, Erken Uygarlıklar’ın yeni yıl festivalleri üzerine olan mitolojik yazına yöneldiğimizde de benzer bir durumla karşılaşırız. Mezopotamya uygarlıklarından Babillilerin Yeni Yıl Festivali, “Akitu”nun merkezi ritüeli, rahipler ve kralın görev aldığı Enuma Eliş Destanı’nın baştan sona okunması ile icra edilir. Ayın iki temel bileşene ayrılarak çözümlenebilir. Rahip ve kralın canlandırdıkları sembolik olaylar; etkinlik ve eylemler ayının “dramatik” yönüne dairdir. Eylemlere eşlik eden söz, replik ve öykülere ise mitos kaynaklık eder. Kısaca söylendiğinde, ayın bir “temsil” gibi örgütlenmiş gibi görünmekte, mitos ise temsilin “senaryosuna” tekabül etmektedir.⁹ Ancak Babilliler için ayınlar her zaman, geleneksel olarak üzerinde uzlaşılmış belirli kurallara titizlikle riayet edilerek icra edilmeli, mitoslar asıllarına uygun olarak ve belirli makamlarla okunmalı ve böylece ayinsel “canlandırma”, belirli bir gücü açığa çıkaran tekrar ve jestlerle vurgulanarak anlatılan öykünün “yeniden yaşanmasını” sağlamalıdır.¹⁰

Enuma Eliş Destanı’nın merkezinde, dünya ve insanlar yaratılmadan önce Babil baş tanrısı Marduk ile kendisinden önceki kuşaktan bir Tanrıça, Tiamat arasındaki mücadele hikâyeye edilir. Babil mitolojisinde evren ancak bu savaşın nihai muharebesinin sonunda, Marduk Tiamat’ı ordusuyla yenilgiye uğrattırılıp, öldürdükten sonra yaratılmaya başlanacaktır. Yaratılış eylemini önceleyen savaş teması bizlere, düzen koyucu Marduk ile yıkım ve düzensizliğin temsilcisi Tiamat üzerinden “kozmos” ve “kaos” arasındaki geçişin sembolizmini vermektedir. Bu savaş her yıl tekrarlanacak sürekli bir gerçekliğe sahipken, mevsim dönümleri bu mücadelenin aşamalarına tekabül eder. Öyleyse, her yılsonu bir daireden diğerine geçiş ile birlikte yaratılış tekrar edecek, kış geldiğinde karanlık ve kaos güçleri egemenlik kurmuş görünecekler ancak her bahar yaşamın yeniden filizlenmesi, kozmik düzenin yeniden tesis edildiğine işaret edecektir. Bundan dolayı her ne kadar dini takvimlerde, söz konusu uygarlığın iklim ve coğrafi koşulları ile koşut değişiklikler gözlemlense de çoğunlukla yıl dönümü, Akitu örneğinde de olduğu gibi Mart-Nisan ayları arasına, Bahar Festivaline tekabül etmektedir.

⁷ Mircae Eliade, Ebedi Dönüş Mitosu, İmge Yayınları, İstanbul, 1994.

⁸ Mircea Eliade, The Sacred and the Profane, The Nature of Religion, Harcourt, 1959, s. 73.

⁹ S.H. Hooke, Ortadoğu Mitosları.

¹⁰ S.H. Hooke, A.g.k.

Kutsal Tarih

Yahudi mitolojileri için başvuracağımız Kitab-ı Mukaddes'in birinci bölümünün, Tevrat'ın (Tora) elimizde kalan nihai versiyonunun ortaya çıkış tarihinin, yaklaşık olarak milattan önce altıncı asır dolaylarına tekabül ettiği söylenebilir.¹¹ Tevrat derleyicileri tarafından, dönemlerini önceleyen mevcut yakın doğu mitolojik mirasının dönüştürülerek özümsemesi ile birlikte artık mitosun yeni bir kullanım biçimi olanaklı hale gelmeye başlar. Samuel Henry Hooke bu yeni işlevden hareketle Yahudi mitolojisini "Kült Mitosları" başlığı altında sınıflandırarak çevre uygarlıkların "Ritüel Mitosları"ndan ayırır. Artık festivallerde okunan mitosların temel işlevi, Tanrı Yehova ile İsraililer arasındaki "antlaşmanın" onaylanarak Yehova'nın yüceltilmesidir. Böylece mitos bu yeni kullanım biçimi içerisinde, eskiden sahip olduğu büyüsel güçten soyutlanmış, bir dereceye kadar Babil ve Kenan mitoslarından alınan öğelerle gerçekleştirilmeye devam edilen ritüeller artık büyüelden çok moral bir nitelik taşımaya başlamıştır. Kısaca söylenirse, ayınların işlevsel içeriği; doğanın yeniden canlandırılması ve kapanan zaman dairesinin yeniden harekete geçirilmesi, yerini artık geçmiş bir zamanda gerçekleşmiş ve kahramanlarını Tanrı Yehova ile İsrail halkının oluşturduğu olayların anılmasına bırakmıştır.¹²

Yahudi kutsal günlerinin dini takvimde yerlerini aldıkları Kenan festivalleri ile yapısal benzerlikleri bu anlamda açıklayıcıdır. Hemen her kültürde örneklerine rastladığımız bahar festivalleri İsrail'de yerini Fısıh (Hamursuz) bayramına bırakır. Fısıh Nisan ayının ortalarında erken hasat yapan çiftçilerin ilk hasatla hazırladıkları ekmeklerini, (Hamursuz) aynı günlerde ise çobanların erken doğum yapan kuzularını (Fısıh) tanrıya adadıkları Tevrat öncesi kadim iki Kenan bayramının mirasçısıdır. Ancak takvimdeki örtüşmeye karşın, mitolojik zaman yerini tarihe bırakmış, Mısır'dan Çıkış kitabında öykülenen tarihsel bir kişiliğin önderliğinde (Musa) gerçekleşen tarihsel bir olayın, (Mısır Boyunduruğu'ndan Kurtuluş) anılması ve tanrıya şükredilmesi yükümlülüğü festivalin mitolojik içeriğini anlamlandırmaya başlamıştır. Yahudi dini takviminde yeni yıl "Roş Haşana" da yine semitik kavimlerin Tevrat öncesi takvimiyle uyumlu bir biçimde ekin döneminde kutlanmaya devam edecektir. Tevrat'ın "Levililer Kitabı" bölümünde kutlanması Tanrı tarafından buyrulan bu günde artık Tanrı'nın yaratış etkinliğinin 6'ncı gününde, Adem ve Havva'nın temsiliyetinde İnsanoğlunu yaratışı anımsanır.¹³ Örnekleri çoğaltılabilecek bu kutsal günlerin her birinde, Yahudilik öncesi uygarlıkların tarımsal ekonomilerinin ihtiyaçları ile koşullanmış takvimleri ile örtüşme ve ritüellerin özümsemekle temellük edilmesi ile karşılaşırız. Ancak yine her örnekte, tarım toplumunun ritmiyle uyumlu söz konusu doğa merkezli kozmik takvime riayet edilirken, bayramların tarihselleştirilerek yeniden anlamlandırılması temel farkı oluşturmaktadır.

Dolayısıyla, Yahudilik için ilk insan çiftinden; Musa ve İsrail ulusunun oluşumuna giden süreç artık mitolojik anlatı formu da köklü bir dönüşüme yol açmıştır. Nitekim geleneksel olarak mitolojilerden bahsedildiğinde anlatılar tanrıların çevresinde odaklanır ve onların başlarından geçen olaylar ve karşılıklı ilişkileri anlatının merkezini oluşturur. Öyle ki bir tanrıdan bir başkasını hesaba katmadan dahi bahsedilemez. Tanrılar kişilik ve karakterlerini, mitoslar, soykütükler, ünvan ve isimlerde ifadesini bulan kümeler içerisinde öncelikle birbirleriyle olan ilişkileri içerisinde serimlerler. Yiyecek üreticilerle birlikte Antropomorfik (insan biçimli) tanrı tasavvuru yaygınlaşmıştır. Ancak arkaik halklar için tanrısal ve insani dünyalar arasındaki ilişki, henüz

¹¹ İbranice kökenli "Tora" sözcüğü Türkçe'ye "Tevrat" olarak geçmiş Kitab-ı Mukaddes seçkisinin birinci bölümüne verilen isimdir. "Öğreti, Buyruk" şeklinde tercüme edilebilecek bu bölüm için, hristiyan literatüründe Yunanca'dan türeyen "Pentateoç" (Beş Kitap) ismi de kullanılır. Bu bölümün nihai halini alışı ile ilgili tarihlendirmeler üzerine bkzn. Christine Hayes, Introduction to the Bible, Yale University Press, 2012.

¹² S.H. Hooke, Ortadoğu Mitosları.

¹³ S.H. Hayes, A.g.k.

Antroposentrik (insan merkezli) olmaktan uzaktır. Mitoslarda hikâye edilen olaylar her zaman tanrılara dairdir. Tanrılar cinsiyetlendirilmiş çiftlerden doğarlar, (teogoni) başlarından çeşitli maceralar geçer, kimi zaman kendi aralarında ya da başka doğüstü güçlerle rekabet eder; savaşır, öldürülür ve bazı örneklerde yeniden dirilirler. Bu şekilde düşünüldüğünde mitolojiler tanrıların yaşam öykülerinin derlendiği biyografik metinleri çağrıştırırlar¹⁴ Bir tanrının doğal partneri, mitosta öykülenen muhatabı insanlık değil hemen hep bir başka tanrıdır. Nitekim çoktanrıci panteonların tanrıları her şeyden önce kendileri ile alakalı tasvir edilirler. İkincil olarak şehir ya da takipçilerine yönelirler ve çok istisnai örneklerde genel olarak insanlığı önemser görünürler.¹⁵

Ancak Yahudilikle birlikte tanrıların sayısı bire indirildiğinde artık Tanrının muhatabı bir başka tanrı olamaz. Öyleyse artık mitolojik kanonda İnsanlık, ezeli ve edebi biricik tanrı Yehova ile Adem ve Havva'dan başlayarak tek bireyler olarak insanlar ya da tanrının seçilmiş halkı olarak İsrail ulusunun kolektif kahramanı olduğu öykülerde tanrıların bıraktığı boşluğa yerleşecektir. Tanrıların insanlarla ilişkilerinde Mezopotamya uygarlıklarına özgü siyasi ittifaklara gözetmenlik işlevinin sınırlarının dışına çıkmaya başlanır ve İsrail ulusu "Tanrı ile Antlaşma" fikri çerçevesinde kurulur. Öyleyse artık tarihi, yaradılıştan dünyanın sonuna uzanan tek bir tutarlı olaylar zinciri olarak kurgulamak olanağı doğmuştur. Kutsal Tarih "Historia Sacra" böylece, Tanrılar üzerine öykülerin "Historia Divina" yerini almaya başlayacaktır.¹⁶

Sonuc

Tarih düşüncesinin dünya dinlerinin ortaya çıktığı milattan önce beşinci asır sonrası önemine ilk dikkat çeken düşünürlerden biri de Karl Jaspers olmuştur.¹⁷ Yahudilik ve sonrasında Hristiyanlığın ortaya çıkış koşullarını belirleyen düşünsel sıçrayışa "tarihin keşfi" damga vurmuştur. Tarihin varoluşsal farkındalığı, öncelikle zamanın tek yönlü akışının kavranması ile olanaklı olmaya başlar. Geçmiş artık tarihsel zaman içerisinde, bir zaman yaşanmış ve bir daha tekerrür etmeyecek eşsiz olaylar biçiminde tasavvur edilmekte ve şimdiki zaman üzerindeki etkileri tecrübe edilmektedir.¹⁸ Erken uygarlıkların "kozmetik dinlerinde" tanrıların eylemde buldukları mitolojik zaman kaostan düzenin yeniden tesis edilmesini gerçekleştiren yaradılış zamanı ile sınırlıdır. Zaman üzerinde sadece dini ya da mitolojik değil, Yunan ve Hint felsefelerinde geliştirildiği dairesel tasavvurlarıyla da kökten bir kopuşa işaret eden Yahudilikle ise ebedi tekerrür terk edilmiştir çünkü artık zamanın bir başı ve bir sonu vardır. Artık Tanrı, kendisini diğer dinlerin tanrılarında olduğu gibi "kozmetik zamanda" değil, geri döndürülemez olan tarihsel zamanda tebliğ etmektedir. Kitabı Mukaddes'te Tanrısal eylem daimi tekerrür değil, Tanrının her bir tebliğinin biricik, artık bir önceki ifadesine indirgenemez yeniliği fikri çerçevesinde konumlandırılır. Adem ile yapılan antlaşmanın yerini Nuh'la yapılan antlaşma alır. Adem ve Nuh'un şahsında bu antlaşmaların muhatabı tüm insanlıktır. İbrahim'le yapılan antlaşma ise Tanrı'nın onun soyuna dair olanlara vaatlerini içerir. Nihayet Sina Antlaşması ile İsrail kurulacak artık Tanrı'nın seçilmiş halkı olarak Sina dağında Musa peygamber aracılığıyla verilen şeriata sadakati ile sınanacaktır. Kudus'un düşüşü Yehova'nın İsrail ulusunun ahde vefasızlığına, sadakatsizliğine karşı öfkesini ifade etmektedir ama bu da artık Samarya kentinin düşüşünde dışa vurulan öfke değildir.¹⁹

¹⁴ Yehezkel Kaufman, "The Bible and Mythological Polytheism", içinde Journal of Biblical Literature Vol. 70, No. 3 <http://doi.org/10.2307/3261442>.

¹⁵ J. Assman, Ancient Religions.

¹⁶ Kutsal Tarih düşüncesinin Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarındaki öncülleri ile Kitab-ı Mukaddes'teki yetkin biçiminin ayrıntılı bir çözümlemesi için ayrıca bkz. J. Assman, Scriptural Exegesis.

¹⁷ Karl Jaspers, The Origin and Goal of History, Yale University Press, 1965.

¹⁸ Robert Elwood, Cycles of Faith, The Development of the World's Religions, Altamira Press, 2003.

¹⁹ M. Eliade, The Nature of Religion, s. 111.

Bununla birlikte Eliade'ye göre, tarihsel zamana verilen değer ve önem nihai aşamasına Hristiyanlıkla ulaşmıştır. Mesih İsa figürü altında Tanrının bedene bürünmesi öğretisi onun tarihsel olarak koşullanmış bir insani varlığı üstlenmesi anlamına gelmektedir. Nitekim Mesih'in yaşam ve işlerinin anlatıldığı İncil'lerin zamanı tereddüde yer bırakmayacak bir biçimde tarihsel, "Pontius Pilatus'un Yahudiye Valisi olduğu zamandır". Şimdiyse Mesih'in tarihsel mevcudiyeti ile kutsallaştırılmıştır. Hristiyan ayininde yine Mesih'in yaşadığı, çile çektiği ve ölümden dirildiği zaman hatırlanacaktır. Ayin aracılığıyla Mesih'in varlığı yeniden yaşanmaktadır ama artık olaylar, zamanın dışında, mitik bir zamanda gerçekleşmiş hakikatler değil ("Başlangıçta") tarihte gerçekleşmiş olaylardır.²⁰ Öyleyse, İncil yazarlarının sıkça vurguladıkları gibi tanrı tarafından kutsallaştırılan tarih içerisinde ebedi tekerrür düşüncesinin yerini Mesih'in eyleminin biricikliği alacak, (Milad) tarihsel zaman (çağların kapanışı), onun bir kez daha ama bu kez "tüm kurtuluşu getirmek için" dönüşüyle nihayetlenecektir:

"Ama gerçekte çağların kapanışında bedeninin sunulmasıyla günahın ortadan kaldırılması için [Mesih] bir tek kez görüldü. İnsanları nasıl bir kez ölmek, ardından da yargılanmak bekliyorsa, Mesih de nicelerin günahını taşımak için bir tek kez sunuldu. İkinci kezinde, günah sorunu tümünden çözüm bulmuş olarak, Mesih tüm kurtuluşu getirmek için kendisini gözleyenlere görünecek."²¹ (İbraniler'e Mektup, 9:26-28)²¹

Kaynakça

- ASSMANN, Jan, (2007), "Monotheism and Polytheism", içinde Ancient Religions, Johnston Sarah Illes, Belknap Press.
- ASSMANN, Jan (2009) "Myth as Historia Divina and Historia Sacra", içinde Scriptural Exegesis: The Shapes of Culture and Religious Imagination., Green Deborah, Lieber Laura, Oxford University Press.
- COLLINGWOOD, Robin George (1990), Tarih Tasarımı, Ara Yayınları, İstanbul.
- ELİADE, Mircea (1994), Ebedi Dönüş Mitosu, İmge Yayınları, İstanbul.
- ELİADE, Mircea (2001), Mitlerin Özellikleri Om Yayınları, İstanbul.
- ELİADE, Mircea (1959), The Sacred and the Profane, The Nature of Religion, Harcourt.
- ELWOOD, Robert (2003), Cycles of Faith, The Development of the World's Religions, Altamira Press.
- HAYES, Christine (2012), Introduction to the Bible, Yale University Press.
- HOOKE, Samuel Henry (2002), Ortadoğu Mitosları, İmge Yayınları, İstanbul.
- JASPERS, Karl (1965), The Origin and Goal of History, Yale University Press.
- KAUFMAN, Yehezkel, "The Bible and Mythological Polytheism", içinde Journal of Biblical Literature Vol. 70, No. 3 <http://doi.org/10.2307/3261442>.
- STEPHEN, Mitchell Peter van Nueffelen (2010), Pagan Monotheism in the Roman Empire Cambridge.
- TRIGGER, Bruce (2003), Understanding Early Civilizations: A Comparative Study, Cambridge University Press.
- The Holy Bible, New International Version, International Bible Society, 1973.

²⁰ M. Eliade, A.g.k., s. 112.

²¹ The Holy Bible, New International Version, International Bible Society, 1973, İbraniler'e Mektup, 9:26-28.

